

tır. Bunlara, “Abdal **tekkede** hacı **Mekke**-de bulunur”; “Aç koyma **hırsız** edersin, çok söyleme **arsız** edersin”; “Açın **amanı** olmaz, tokun **imani** olmaz”; “Bir şeyi **murad etme**, olduysa **inad etme**”; “Nerde **hareket** orda **bereket**”; “Önce **can** sonra **cânan**”; “Yağmur **yel ile**, düğün **el ile**” gibi atasözleri örnek gösterilebilir.

Sözlü edebiyat alanının önemli bir bölümü olan dua metinlerinde seci etkili bir ifade tarzı olarak dikkat çekmektedir. “Du-anâme” adıyla anılan bu Türkçe eserlerin bilhassa mensur olanları bu üslûpla kaleme alınmıştır. Bilinen ve pek azı Türkçe olan mensur dua kitaplarından Edirne Müftüsü Fevzi Efendi’nin *Mevhibetü’l-vehhâb* adlı eseri burada anılabilir. Eserdeki Türkçe, Arapça ve Farsça dualar secili ifadenin başarılı örnekleridir. Daha çok Mevlevîlik ve Bektaşîlik gibi tarikatlara ait manzum ve mensur dua metinleri sayılabilecek gülbankler ve tercümanlar da secili olarak tertip edilmeleriyle dikkat çekmektedir. Şifahî edebiyatın en önemli ürünlerinden olan halk hikâye ve masallarının anlatımında da seci kullanıldığı görülmektedir. Bunları nakleden meddahların etkileyici anlatımlarındaki en önemli unsurun secili ifadeler ve tekerlemeler olduğu söylenebilir.

Secili ifadenin yazılı edebiyattaki kullanımını daha geniş ve daha itinalıdır. Özellikle mensur divan dîbâceleri başta olmak üzere manzum ve mensur eserlerin dîbâcelerinde bu üslûba daha çok önem verilmiştir. Ali Seydi Bey’in ve diğer müelliflerin seci ve kafiye lugatlarının bu eserlerin yazımında kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar birer mukaddime olmaktan öte müellif veya şairin ifade sanatındaki gücünü gösteren metinler haline gelmiştir (*DİA*, XXXI, 117). Vak’anüvis tarihlerinin mukaddimelerinde de bu anlayış görülmektedir. Ali Şîr Nevâî, Necâtî Bey, Revânî, Lâmiî Çelebi, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ, Âlî Mustafa Efendi, Şerîfî, Atâî, Keçecizâde İzzet Molla gibi şairlerin divan mukaddimeleri diğerlerine göre oldukça uzun ve sanatkâranedir (örnekler için bk. Uzgör, tür.yer.).

Bütünyle secili ifadelerle kaleme alınmış olduğu için burada özellikle anılması gereken eserlerin en önemlisi seci sanatının Türk dilindeki en mükemmel örneği olan Sinan Paşa’nın *Tazarru’nâme*’sidir. Bu eserin açtığı yolda kaleme alınan *Müzekki’n-nüfûs*, *Tezkiretü’l-evliyâ*, *Menâkıbnâme* gibi tasavvufî kitaplarla Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın *Ma’rifetnâme*’si gibi ansiklopedik eserler, vak’anüvis

tarihleri başta olmak üzere çeşitli tarih kitapları, *Siyer-i Veysî*, *Şekâik* tercüme ve zeyilleriyle şuarâ tezkireleri gibi biyografik eserlerde de bol secili ifadeler görülmektedir.

Resmî ve hususi mektuplarla devlet birimleri arasındaki yazışmalarda da secili ifade tarzı kullanılmış, zaman içinde bunların cinsine göre bazı ifade ve üslûp farklılıkları oluşmuştur. Bu tarz metinleri toplayan münşeât mecmualarından resmî yazışmaları içine alanlarına Feridun Bey’in *Münşeâtü’s-selâtîn*’i (I-II, İstanbul 1274-1275), hususi mektuplara yer verenlerine de Lâmiî Çelebi’nin *Münşeât-ı Mekâtib*’i (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3316) tanınmış birer örnektir. İnşâ bakımından henüz bir incelemeye konu edilmemiş olan kitap takrizleri de seci çok rağbet edildiği ve başarılı örneklerinin ortaya konduğu bir yazı türü olmuştur.

Tanzimat’tan sonra seci resmî yazışmalarda gereksiz kullanımını önlemek amacıyla Âkîf, Reşid, Rifat ve Fuad paşaların Bâbîlî’de resmî bazı teşebbüsleri olduğu bilinmektedir. 1846 yılında Meclis-i Vâlâ’nın bir kararıyla resmî yazışmalarda seci kullanımının önüne geçilmeye çalışıldığı kaydedilmektedir. Ayrıca Şînâsi, Nâmîk Kemal ve Recâizâde Ekrem gibi ediplerin bu konudaki tenkitleriyle secili ifadeye yer verme gayreti epey azalmıştır. Buna rağmen seci tamamen önüne geçmenin mümkün olmadığı da bir gerçektir. Cumhuriyet’in ardından harf ve dil devrimleri dolayısıyla ifade tarzı ve üslûbun eskiyle irtibatının kesilmesi yüzünden secili ifade hemen tamamen ortadan kalkmış görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İlhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misallî Bûyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, III, 2703-2704; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 173-176; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta’lîm-i Edebiyât*, İstanbul 1299, s. 350-370; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 334-342; Tahir Uzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara 1990; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1990, s. 428; Kâzım Yetiş, *Ta’lîm-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 312-318; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 75, 225-230; Ayşe Yıldız, *Eski Türk Edebiyatında Seci* (yüksek lisans tezi, 2002), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Duâ ve Niyaz Tarzı Gülbank”, *Tasavvuf Kitabı* (haz. Cemil Çiftçi), İstanbul 2003, s. 241-261; a.mlf., “Gülbank”, *DİA*, XIV, 233; a.mlf., “İnşâ”, a.e., XXII, 338-339; a.mlf., “Mukaddime”, a.e., XXXI, 117; a.mlf., “Münşeât”, a.e., XXXII, 18-20; Mustafa Kutlu, “Seci”, *TDEA*, VII, 479-481.

MUSTAFA UZUN

SECİYE

(السجیة)

Tabiat, huy, karakter anlamında psikoloji ve ahlâk terimi

(bk. ŞAHSİYET).

SEDD-i İSKENDER

(سدّ إسكندر)

İskender-i Zülkarneyn tarafından Ye’cüc ve Me’cüc fitnessine engel olmak için yaptırılan set.

Kur’ân-ı Kerîm’de Zülkarneyn’in iki dağ arasında yaşayan bir kavmin memleketine gittiği, onların kendisinden fesatçı Ye’cüc ve Me’cüc kavmiyle aralarına bir set yapmasını istediği, Zülkarneyn’in de demir kütleler yığdırıp ateşlettiği, demir erimeye başlayınca üzerine erimiş bakır döktürerek aşılması mümkün olmayan bir set yaptığı belirtilir (el-Kehf 18/83-98). Zülkarneyn’in ilk adının İskender (İskender-i Zülkarneyn) olması dolayısıyla Sedd-i İskender diye anılan bu seddin yapılışı, Türk edebiyatında *İskendernâme* adını taşıyan eserlerde anlatılmıştır. Set hakkında tefsirler, tarih kaynakları ve bazı edebî eserlerde ef-sane ile karışık pek çok rivayet mevcuttur.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî’ye göre Sedd-i İskender araları 5000 kulaç olan paralel iki duvar arasına bir kulaç kalınlığında demir, bir kulaç kalınlığında bakır ve kalay, ardından yine bakır ve kalay olmak üzere yığılan madenlerin neft yağı ile tutuşturulup bir ay geceli gündüzlü körükletilmesi ve bir ay soğumaya bırakılması sonucunda yapılmıştır. Ali Şîr Nevâî ise İskender’in Rus, Frenk, Şam ve Rum’a adamlar gönderip mimarlar, ustalar ve bakır, tunç, pirinç, demir, kurşun, kömür, odun getirttiğini, gece gündüz altı ay çalışarak 1000 ustanın seddi tamamladığını belirtir (*Sedd-i İskenderî*, s. 27).

İskendernâme yazarı Ahmedî seddin yapılışı için çıkan yolculukta Tamgaç’ın İskender’e yol gösterdiğini söyler. Buna karşılık Firdevsî-i Tûsî olayı âb-ı hayat yolculuğunun sonunda anlatırken Nizâmî-i Gencevî ve Ahmedî, İskender’in Çin dönüşünde bu seddi yaptığını yazar. Ahmedî’ye göre İskender’in seddi, insanın mâsivâ ile arasına aşılması güç engeller koymas ve mecazen Allah’a bağlanıp kulluk etmesi mânâsına geldiği gibi şehvetle hırsı temsil eden Ye’cüc ve Me’cüc’ün önünde dimdik durma amacı da taşır (krş. beyit: 3928-4014).

Elmalılı Muhammed Hamdi bazı kaynaklardan derlediği görüşleri eleştirerek seddin gerçekte var olan bir dağ veya sıra dağlar olabileceği görüşünü benimser (*Hak Dini*, IV, 3282). Zemahşerî ve Ebüssuûd Efendi bu seddin Mâverâünnehir dolayları veya Çin Seddi olabileceğini tahmin ederken Kâdî Beyzâvî, Azerbaycan civarındaki Kafkas dağlarına işaret etmekte ve Türkistan sınırındaki Demirkapı bölgesinin bu sedden kinaye olduğunu söylemektedir. Elmalılı ayrıca İbn Haldûn ve Ebü'l-Fidâ'dan naklen Demirkapı denilen bu bölgede İran Kısra'sı Nûşirevân'ın bir sed yaptırdığını kaydeder. İbn Haldûn ise beşinci iklim kuşağını anlatırken Türk kavimlerinden Oğuz ilinin batısında, Kimak ülkesinin doğusunda Erkeşler'in oturduğu yeri tarif eder ve Ye'cûc ile Me'cûc topraklarının buradan başladığını (*Mukaddime*, I, 191), seddin de yedinci iklimin sekiz ve dokuzuncu kısmında Kokaya (Kaf) dağından Kıpçak yurdundan okyanusa kadar uzandığını söyler (a.g.e., I, 202). Fazl b. Yahyâ el-Bermekî'nin burada bir set yaptırdığını, bu seddin yalnızca bir tek kapısı olduğunu ve Büttem dağları ile Tibet illerinin arkasına kadar uzandığını ilâve eder. Bu tanımlanan yer eski kitaplarda Bâbülebvâb veya Demirkapı adıyla geçen bölgedir. Bunlardan başka Sibiryâ'nın ötesinde Ural dağları ve Behreng Boğazı arası veya Ural ile Kafkas dağları arası yahut Türkistan topraklarında bazı dağlık yerler de Sedd-i İskender için sayılan coğrafi yerler arasındadır (Elmalılı, IV, 3286).

Kaynaklarda anlatılardan hareketle Sedd-i İskender'in kendi çağına göre üstün bir teknolojiyle yapıldığı söylenebilir. Özellikle demircilik ve maden ilmi açısından o çağda teknolojik imkânlar bilinmiyor, ayrıca çelik henüz tanınmıyordu. Kur'ân-ı Kerîm'e göre bu set Allah'ın Zülkarneyn'e ihsan ettiği bir güçle yapılmış olup bazı müfessirler bunun dünyanın teknik ilerlemede geleceği noktalara işarette bulunduğu sonucunu çıkarmıştır. Seddin aşılması ilâhî bir mâyi olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır (a.g.e., IV, 3291). Sedd-i İskender âb-ı hayat içerek ölümsüzlüğe eren Hızır ile İlyâs kıssasında da geçer. Rivayete göre Hızır ile İlyâs her yılın 6 Mayıs günü (Hıdırellez) Sedd-i İskender üzerinde buluşur ve geçmiş yılın muhasebesi yanında gelecek yılda yapacaklarını konuşur.

Divan şairleri Sedd-i İskender'i bir kişinin ortaya koyabileceği en muhteşem eser diye niteler: "Eğer maksûd eserse mısra-ı berceste kâfidir / Aceb hayretteyim ben

Sedd-i İskender husûsunda" (Râgıb Paşa). Ayrıca Ye'cûc ile Me'cûc önüne yapılışı dolayısıyla halkı zulûmden kurtarması umulan kişileri övmek için bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır: "Halktan kaldırdı Ye'cûc-i Freng'in zulmetin / Tîğ-i cevherdâr-dan sed çektir İskender gibi" (Nazîm).

BİBLİYOGRAFYA :

Tarih-i Taberî Tercemesi, Konya 1982, II, 58-59; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Zakir Kadîrî Ugan), İstanbul 1954, I, 190-191, 202; Ahmedî, *İskender-nâme* (haz. İsmail Ünver), Ankara 1983, s. 17, 24, 40; Ali Şîr Nevâî, *Sedd-i İskenderî: İnceleme-Metin* (haz. Hatice Tören), Ankara 2001, s. 27; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, I, 163-166; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 3282-3291; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzah* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 222; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 212-213, 344; a.mlf., *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul 2005, s. 352-356; Ali Alparslan, "Zülkarneyn Ya Kuruş-ı Kebir", *TDL*, sy. 501 (1993), s. 398-402; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 925-926.

İSKENDER PALA

SEDD-i ZERÂİ'

(سَدِّ الذَّرَائِعِ)

Şer'an
sakıncalı sonuçlara götürmesi
kesin veya kuvvetle
muhtemel olduğunda
mubah fiillerin yasaklanması
anlamında fıkıh usulü terimi;
özellikle Mâlikî usulünde
edille-i şer'iyyeden biri.

Sözlükte "kapatmak, engellemek" anlamındaki *sedd* ile "vesile, sebep, vasıta" anlamındaki *zerâ'*nin çoğulu *zerâi'*den oluşan ve "yolların kapatılması, vasıtaların engellenmesi" mânasına gelen *sedd-i zerâi'* veya *sedd-i zerîa* (*seddü'z-zerâi' / seddü'z-zerîa*) fıkıh usulü terimi olarak, kendi başına mubah olan bir fiilin şer'an sakıncalı bir sonuca götüreceğinden emin olunması veya bunun kuvvetle muhtemel bulunması sebebiyle yasaklanmasını ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde aynı kökten gelen kelimeler yer almakla birlikte (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "zr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "zr" md.) *zerîa* ve *zerâi'* geçmez.

Fıkıhta *zerîa* kavramının kapsamını belirlerken bunun geniş ve dar anlamdaki kullanımlarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Geniş anlamıyla *zerîa* -vasıta veya sonucun hükmü ve bu hükümlerin belirlenme şekli ne olursa olsun- "bir fiilin bir sonuca vasıta olması" demektir. Fıkıh usulünde bilinen yollarla dinen yapılmamasının isten-

diği belirlenen fiiller cüz'î kötülükler içermesi yanında sonuçta dinin korumayı hedeflediği temel değerleri tehdit etme, yani küllî nitelikte mefsedetlere (kötülük) vasıta olma konumunda bulunduğundan bütün dinî yasaklar geniş anlamıyla *sedd-i zerâi'* düşüncesinin kapsamı içindedir. Meselâ içki içme dinen yasaklanmıştır ve bu fiilin, kişinin normal insanlar gibi davranabilme yetisini -geçici de olsa- olumsuz yönde etkileme ve sağlığına zarar verme gibi cüz'î nitelikte bazı kötülükler içerdiği bilinmektedir; fakat bu aynı zamanda dinin temel değerlerinden olan aklın korunması ilkesini ihlâl etmeye, dolayısıyla birey ve toplum için önemli olumsuzlukların meydana gelmesine vasıta olmaktadır. Bu durumun muâmelât alanındaki örnekleri arasında adam öldürme yasağı örnek verilebilir. Bu fiil, içerdiği belirli kötülükler yanında dinin temel değerlerinden olan canın korunması ilkesinin de ihlâline yol açmaktadır. Dinen kaçınılması tavsiye edilen fiillerin de (mekruh) haram derecesinde olmamakla birlikte birtakım kötülükler içermesi yanında dinin genel amaçlarını ihlâl anlamında olumsuz sonuçlara vasıta oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan iyiliğe götüren yolların açılmasını ifade eden "feth-i zerâi'" de geniş anlamıyla *sedd-i zerâi'*nin bir türünü oluşturur. Buna göre, fıkıh usulünde bilinen yollarla dinen yapılmasının istendiği belirlenen fiiller cüz'î iyilikler içermesi yanında sonuçta dinin korumayı hedeflediği temel değerleri gerçekleştirme, yani küllî nitelikte maslahatlara da (iyilik) vasıta olma konumunda bulunduğundan bütün dinî görevlere geniş anlamıyla *sedd-i zerâi'* düşüncesine dahildir. Meselâ ramazan ayında oruç tutma emredilmiştir ve bu fiilin kişide kulluk bilincini yerleştirme, irade eğitimi sağlama, ahlâkı güzelleştirme, ruh ve beden sağlığını koruma gibi cüz'î iyilikler içerdiği bilinmektedir. Fakat bu aynı zamanda temel değerlerden olan dinin korunması ilkesinin canlı tutulmasına, dolayısıyla birey ve toplum için önemli maslahatların gerçekleşmesine vasıta olmaktadır. Bu durumun muâmelât alanındaki örnekleri arasında nafaka borcunun ödenmesi emri hatırlanabilir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi, içerdiği belirli iyilikler yanında dinin temel değerlerinden olan neslin korunması / aile bağlarının güçlendirilmesi ilkesinin de canlı kalmasına olumlu katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde dinen yapılması teşvik edilen fiillerin de (mendup) farz / vâcip derecesinde olmamakla birlikte birtakım maslahatlar içermesi yanında dinin